

Regeringskansliet
Arbetsmarknadsdepartementet
Justitiedepartementet (kopia)

Slutredovisning av regeringsuppdrag om insatser för att förebygga återfall i våldsbrott mot närstående och hedersrelaterade brott

S2018/04674/JÄM

Kriminalvårdens arbete med regeringsuppdraget (S2018/04674/JÄM) har pågått under perioden augusti 2018 till december 2020 i syfte att ytterligare utveckla myndighetens återfallsförebyggande arbete för personer dömda för våldsbrott mot närstående. I uppdraget har även ingått att utreda förutsättningarna för att inom ramen för myndighetens verksamhet bedriva återfallsförebyggande arbete för personer dömda för hedersrelaterade brott. Vid genomförande av uppdraget har Kriminalvården samverkat med Socialstyrelsen och har inhämtat synpunkter från Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och andra relevanta myndigheter. Uppdraget delredovisades till Regeringskansliet den 30 mars 2020 och slutredovisningen överlämnas senast den 31 mars 2021.

Denna slutredovisning har beslutats av generaldirektören Martin Holmgren efter föredragning av chefen för sektionen för behandlingsstöd Fredrik Olausson. I den slutliga handläggningen av ärendet har även deltagit direktören för frivård, häkte och anstalt Lennart Palmgren och chefen för enheten för behandlingsprogram Martin Lardén.

Martin Holmgren

Slutredovisning av
regeringsuppdrag
om insatser för att förebygga
återfall i våldsbrott mot
närstående och hedersrelaterade
brott (S2018/04674/JÄM)

1 Sammanfattning

Kriminalvårdens arbete med regeringsuppdraget (S2018/04674/JÄM) har inneburit vidareutveckling av det återfallsförebyggande arbetet för personer dömda för våldsbrott mot närstående. Vi har också ökat kunskapen om hedersrelaterad brottslighet och riktat ett behandlingsprogram till målgruppen. Detta ledde också till att Kriminalvården tog fram en strategi för arbete mot organiserad brottslighet, våldsbejakande extremism och hedersrelaterade brott då vår bedömning är att samtliga kräver individuellt anpassade insatser.

Utvecklingen av det individuella behandlingsprogrammet Predov och behandling med digitala inslag via Virtual Reality-teknik är insatser har vi kunnat föra in i Kriminalvården tack vare regeringsuppdraget. Predov har bidragit till att vi kunnat nå fler klienter i målgruppen med behandling. Vi har också utökat användningen av behandling via video med frivårdsklienter, vilket vi behövde under rådande pandemi, och detta har fungerat väl. Via samarbeten med länsstyrelser och kommuner har vi också i mindre skala kunnat pröva Predov utanför Kriminalvården.

Forskning och utprovning av det nederländska behandlingsprogrammet VRAPT har bidragit till ytterligare framsteg vad gäller digitalisering. Behandling i virtuell miljö torde kunna förstärka effekterna av insatser riktade mot våld mot närstående såväl som mot våld generellt.

Vi har kunnat genomföra nya forskningsstudier avseende riskbedömning, behandlingsutvärdering och en intervjustudie om hedersvåld. En studie över den prediktiva validiteten i risk- och behovsbedömningar gällande återfall i partnervåld och en effekt- och implementeringsstudie om behandlingsprogrammet RVP har inletts.

Förbättrad och mer lättillgänglig information till brottsoffer har publicerats på Kriminalvårdens externa hemsida. Ett samverkansprojekt pågår med Polismyndigheten som utreder rutiner för informationsutbyte i syfte att skydda brottsoffer. Vi bedömer att det finns behov att vidare utreda hur information till brottsoffer kan ges under verkställigheten. Vi har samarbetat med Socialstyrelsen i deras parallella uppdrag om våld mot närstående och planerar ett gemensamt utredningsuppdrag om kommunala insatser för våldsutsatta familjer.

Kriminalvården bedömer att regeringsuppdraget har hjälpt till att intensifiera och förbättra det återfallsförebyggande arbetet med dömda för våld mot närstående och hedersrelaterad brottslighet. Då dessa klienter utgör en stor målgrupp för Kriminalvården så kommer att fortsätta denna utveckling för att förbättra de återfallsförebyggande metoderna. Fortsatt komplexitet kvarstår gällande informationsöverlämning till relevanta myndigheter för att förbättra skydd och stöd till brottsoffer. Kriminalvården har erhållit sammanlagt 9 000 000 kronor mellan 2018-2020 för riktade aktiviteter och insatser inom ramen för regeringsuppdraget.

Innehåll

1	Sammanfattning.....	2
2	Inledning.....	5
2.1	Allmänt.....	5
2.2	Särskilt om coronapandemin 2020.....	6
3	Resultatredovisning.....	7
3.1	Förstärkta insatser till förövare av våld i nära relation.....	7
3.1.1	Relationsvårdsprogrammet – RVP.....	7
3.1.2	Preventing Domestic Violence – Predov.....	8
3.1.3	Nå en ökad andel av målgruppen med återfallsförebyggande insatser.....	11
3.1.4	Digitala inslag i behandlingen.....	12
3.1.5	Underlätta den språkliga tillgängligheten för behandlingsinsatser.....	14
3.1.6	Utvärdering av riskbedömningsinstrument RBM-B-partnervåld.....	15
3.2	Utreda verkningsfulla insatser mot hedersrelaterad brottslighet.....	16
3.2.1	Registerstudie av klienter dömda för hedersrelaterade våldsbrott (2019).....	16
3.2.2	Intervjustudie med klienter med hedersrelaterad brottslighet (2020).....	17
3.2.3	Försöksverksamhet med riskbedömningsinstrumentet PATRIARK.....	18
3.2.4	RVP för klienter med hedersrelaterad våldsproblematik.....	19
3.3	Beakta säkerheten för närstående och brottsoffer.....	20
3.3.1	Utvecklad information till brottsoffer på hemsidan.....	20
3.3.2	Samarbete med Polismyndigheten gällande brottsoffer och personskydd.....	20
3.3.3	Partnerkontakt när den dömde genomgår behandling.....	21
3.4	Samverkan.....	22
3.4.1	Samverkan med Socialstyrelsen.....	22
3.4.2	Kunskapskonferens om hedersrelaterad brottslighet.....	22
3.5	Inhämta synpunkter från Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna samt andra relevanta myndigheter.....	23
4	Ekonomisk redovisning.....	25
5	Analys, slutsatser och förslag.....	25
5.1	Coronapandemin har inneburit begränsningar men även möjligheter.....	25
5.2	Regeringsuppdraget intensifierade programutvecklingen.....	25
5.3	Digitala verktyg kan vara effektiva och resurssparande.....	26

5.4	Fortsatt osäkerhet kring behandling av hedersvåldsbrottsproblematik	27
5.5	Brottsofferperspektivet är viktigt men komplext i praktiken	27
5.6	Predov kan spridas utanför Kriminalvården.....	29
5.7	Fortsatt utvecklingsarbete i Kriminalvården.....	30
5.7.1	Nå fler med återfallsförebyggande insatser.....	30
5.7.2	Fortsätta samarbeta med Polismyndigheten om brottsoffer.....	30
5.7.3	Utreda förutsättningarna för koordinerade insatser till den våldsutsatta familjen	31
5.7.4	Utbildning och handledning i Predov för externa verksamheter	31
5.7.5	Fortsätta utforska lämpliga insatser för hedersvåldsbrottslighet	31
5.7.6	Fortsätta utveckla användningen av VR-teknik i behandling.....	31
5.7.7	Fortsätta uppmärksamma behov av skydd och stöd för våldsdömda klienters	31

2 Inledning

2.1 Allmänt

Den här slutrapporten beskriver Kriminalvårdens arbete med ett regeringsuppdrag (S2018/04674/JÄM), vars syfte varit att ytterligare utveckla myndighetens återfallsförebyggande arbete för personer dömda för våldsbrott mot närstående. I uppdraget har även ingått att utreda förutsättningarna för att inom ramen för myndighetens verksamhet bedriva återfallsförebyggande arbete för personer dömda för hedersrelaterade brott. Vid genomförande av uppdraget skulle Kriminalvården samverka med Socialstyrelsen och vidare inhämta synpunkter från Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och andra relevanta myndigheter. Uppdraget delredovisades till Regeringskansliet den 30 mars 2020 och detta dokument utgör slutrapporten som överlämnas senast den 31 mars 2021. De förstärkta aktiviteterna inom ramen för regeringsuppdraget har pågått sedan augusti 2018 - december 2020. Huvudansvarig för uppdraget har varit chefen för Enheten för behandlingsprogram, Martin Lardén. Projektledare har varit sektionschef Fredrik Olausson från samma enhet.

Kriminalvården har erhållit ekonomisk resursförstärkning för uppdraget 2018-2020: sammanlagt 9 000 000 kronor har avdelats för riktade aktiviteter och insatser. En övergripande ekonomisk redogörelse för medelsanvändningen presenteras i avsnitt 4.

I uppdraget förväntas Kriminalvården:

Förstärka insatserna till förövare av våld i nära relation (avsnitt 3.1). Det har gjorts genom att utveckla mer effektiva och målgruppsanpassade behandlingsinsatser, nå en ökad andel av målgruppen med återfallsförebyggande insatser, tillhandahålla behandlingsinsatserna brett exempelvis genom digitala inslag samt underlätta den språkliga tillgängligheten. En studie är genomförd över den prediktiva validiteten i risk- och behovsbedömningar gällande partnervåldsdömda och en vetenskaplig utvärdering pågår över Relationsvåldsprogrammet (RVP).

Öka kunskapen om hedersrelaterad brottslighet (avsnitt 3.2) vilket åstadkommit genom kunskapshöjande studier över målgruppen, försöksverksamhet med användning av risk- och behovsbedömningsinstrumentet PATRIARK för hedersvåldsdömda samt försöksverksamhet med Relationsvåldsprogrammet (RVP) för klienter med hedersbrottsproblematik.

Beakta säkerheten för närstående vid utvecklingen av behandlingsinsatserna (avsnitt 3.3). Det har inneburit förbättrad information till brottsoffer på den externa hemsidan, samverkan med Polismyndigheten gällande brottsoffer samt en ny rutin för partnerkontakt med så kallad närståendeeinformation till brottsoffer.

Samverkan (avsnitt 3.4), framförallt med Socialstyrelsen eftersom det är angeläget att Kriminalvårdens insatser till klienter kan följas upp med insatser från andra aktörer efter avtjänad påföljd. Samverkansinsatser är genomförda med såväl Socialstyrelsen som med andra aktörer, dock inte i lika stor utsträckning som planerat på grund av coronapandemin.

Inhämta synpunkter från relevanta myndigheter (avsnitt 3.5) såsom Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna och andra. Under arbetet med regeringsuppdraget har ett stort antal kontakter tagits i syfte att inhämta både kunskaper och erfarenheter.

I förtydligande syfte beskrivs härmed Kriminalvårdens definition och användning av begreppen *våld i nära relation* samt *hedersrelaterat brott*. Dömda för våld i nära relation är individer som begått någon eller flera av följande brottstyper mot en annan person som kan vara närstående genom parrelation eller genom samboende/släktskap/familjrelationer: (grov) misshandel, olaga hot, ofredande, (grov) kvinnofridskränkning/fridskränkning, dråp och mord. Begreppet *våld i nära relation* är således bredare än begreppet *partnervåld*, som begränsas till våld eller hot mot den individ som förövaren har eller har haft en kärleksrelation med.

Kriminalvården använder den definition av *hedersrelaterad brottslighet* som Åklagarmyndigheten¹ och Polismyndigheten använder sig av. Sedan 2020 beskrivs brottsligheten på följande sätt: ”Hedersrelaterad brottslighet är brott som helt eller delvis begåtts för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grups anseende utifrån en föreställning om heder.” Då det saknas en särskild brottsrubricering för hedersrelaterade brott är det viktigt att Kriminalvården på individnivå uppmärksammar hedersrelaterade motiv till brottsligheten som vanligtvis, men inte alltid, går att utläsa i domen.

2.2 Särskilt om coronapandemin 2020

Liksom övriga delar av samhället har även Kriminalvårdens verksamhet prövats hårt av coronapandemin, med inställda besök för intagna i häkte, inställda besök och permissioner från anstalt samt ersättning av fysiska besök med telefon, Skype eller Facetime för frivårdsklienter. Pandemin har i hög grad påverkat verksamheten för såväl personal som klienter. Kombinerat med det redan sedan tidigare ansträngda beläggningsläget för Kriminalvården med dubbelbeläggningar och andra typer av tillfälliga lösningar, har det varit en utmaning att upprätthålla ordinarie verksamhet. Vissa utvecklingsresurser på huvudkontoret har inte gått att frigöra som planerat.

¹ Den tidigare definitionen (från 2006) löd: Hedersrelaterat våld är brott riktade mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannens och övrigas släkstens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släkstens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.

Men trots den svåra situation som myndigheten befinner sig i har användningen av digitala verktyg kombinerat med fysiska träffar möjliggjort möten och fortsatta behandlingskontakter. Klienter som bedöms ha hög risk för att återfalla i brott har prioriterats och genomfört sin behandling genom fysiska möten.

3 Resultatredovisning

Nedanstående aktiviteter beskriver genomfört arbete inom ramen för regeringsuppdraget.

3.1 Förstärkta insatser till förövare av våld i nära relation

Inom ramen för regeringsuppdraget har fokus lagts på att utveckla mer effektiva och mer målgruppsanpassade behandlingsinsatser. I det här avsnittet beskrivs vidareutvecklingen av Relationsvårdsprogrammet (RVP) och det nyligen framtagna programmet Predov.

3.1.1 Relationsvårdsprogrammet – RVP

Relationsvårdsprogrammet (RVP) är ett återfallsförebyggande behandlingsprogram som utvecklats inom Kriminalvården och ackrediterades 2017 efter en pilotstudie. Programmet är individuellt och en förhållandevis intensiv behandlingsinsats (mellan 30 och 50 sessioner) som vänder sig till klienter på anstalt och i frivård med hög återfallsrisk och med mera omfattande insatsbehov. Målgruppen är klienter som är dömda för att ha utövat våld mot nuvarande eller tidigare partner, familjemedlemmar eller nära släktmedlemmar. RVP riktar sig till både kvinnor och män och har ett flexibelt format som fokuserar på de unika behandlingsbehov som framkommer för den enskilda klienten. Dessa kriminogena (brottsdrivande) behov kartläggs i den inledande behandlingsfasen och ligger sedan till grund för det efterföljande behandlingsarbetet i programmets olika temaområden.

Kriminalvårdens återfallsförebyggande insatser ska vara evidensbaserade och de som visat sig vara mest effektiva för att hjälpa personer att bryta med en kriminell livsstil. Av den anledningen startades under senhösten 2020 en vetenskaplig utvärdering² av RVP. Studien är longitudinell och syftar till att bedöma programledarnas följsamhet till programmet (processutvärdering) och i vilken grad som förändring kan observeras hos klienter som genomgår programmet i jämförelse med de som inte genomgår programmet (effektutvärdering). Datainsamlingen kommer att pågå mellan 2020-2022. I den första projektleveransen som beräknas till kvartal 3, 2024, kommer studien besvara frågeställningar kopplade till bland annat programmets upplägg och genomförande, eventuella förändringar i klienternas kriminogena behovsområden och kortsiktiga effekter på självrapporterat utövande av relationsvåld.

I den andra projektleveransen, beräknad till kvartal 2, 2026, utvärderas bland annat effekten av behandlingen kopplat till återfall i brott på lång sikt (24 månader) samt beskrivningar av programmets integritet och förändringar i klienternas kriminogena behov.

² Projektplan Utvärdering av Relationsvårdsprogrammet (FOU), diarienummer KV 2018-25370

3.1.2 Preventing Domestic Violence – Predov

I delrapporten av detta regeringsuppdrag³ beskrevs planerna på att successivt utveckla behandlingsprogrammet Idap som riktas till manliga utövare av partnervåld. Orsaken var svårigheter att upptäcka klara positiva behandlingseffekter. Istället ska klienter erbjudas program som är baserat på bästa tillgängliga evidens och som därför anses vara återfallsförebyggande i högre grad. Kriminalvården påbörjade av den anledningen utvecklingen av Predov (Preventing Domestic Violence), ett individuellt utformat behandlingsprogram som riktar sig främst till individer med medelstora risker för återfall i våld i nära relation. Det är i första hand utvecklat för att bedrivas i frivård och i anstalt, men är även tänkt att kunna genomföras i annan behandlingskontext än kriminalvård. Programmet har tagits fram i samarbete med medarbetare som utvecklat metoden IVIN åt Socialstyrelsen. Det är ett internetbaserat program som utvecklats i samarbete med forskare vid Linköpings universitet och som erbjuder behandling av personer som utövar våld i nära relationer⁴. Även Socialstyrelsen har bidragit i framtagningen av Predov, dels eftersom myndigheten var uppdragsgivare vid framtagningen av IVIN, dels samrådde man med Kriminalvården när förutsättningarna för Predov som insats diskuterades. Programmet ackrediterades genom ett beslut den 18 december 2020. Inga tveksamheter gällande de fem ackrediteringskriterierna förelåg. I följande fem avsnitt beskrivs programutvecklingen i mer detalj.

3.1.2.1 Beskrivning av Predov

Programformatet är som tidigare nämnts individuellt, med ett förutbestämt och manualbaserat programinnehåll på 22 träffar. Programmets utformning ger stora möjligheter till individuell anpassning genom ett antal centrala pedagogiska verktyg som kan användas utifrån klientens behov och mottaglighet. Programmets upplägg ger även viss flexibilitet vad gäller behandlingsomfattningen. I korthet innehåller Predov tre faser. I den första fasen fokuseras det på att etablera en samarbetsrelation med klienten och formulera dennes målsättningar samt nödstrategier för klienten kring risken för fortsatt våld. Det görs i form av en nödplan som är en konkret handlingsplan om vad klienten ska göra när han är i en situation som skulle kunna leda till våld. Denna lärs in tidigt för att klienten ska kunna lämna risksituationer innan hen lärt sig hanteringsstrategierna i programmet. I den andra fasen arbetar klienten utifrån olika teman såsom känsloreglering, relationer och kommunikation.

I den tredje och sista fasen ligger fokus på återfallsprevention via färdighetsträning, utbildning av stödpersoner samt en plan för vidmakthållande och ytterligare insatser. I alla faser är klientens kriminogena behovsområden i fokus för att möjliggöra en individualiserad behandling. Ett särskilt fokus läggs under hela behandlingen på klientens

³ Kriminalvårdens regeringsuppdrag om insatser för att förebygga återfall i våldsbrott mot närstående och hedersrelaterade brott (S2018/04674/JÄM), Delrapport mars 2020

⁴ <https://www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/evidensbaserad-praktik/metodguiden/ivin-internetbehandling-mot-vald-i-nara-relationer/>

eventuella missbruk av alkohol och narkotika. Syftet är att säkerställa att klienten hittar fungerande strategier för att hantera dessa problem. Klienten får en egen arbetsbok med övningar som görs utifrån hans egen situation och behov. Arbetsboken används både i och mellan sessionerna då klienten gör uppgifter på egen hand.

Under 2019 färdigställdes utbildnings- och teorimanualer samt manual för programledare och klientarbetsboken. Under hösten 2019 genomfördes en stor pilotstudie⁵.

3.1.2.2 Pilotstudie 2019 - 2020

Studiens syfte var att beskriva upplevelser av programmets upplägg och innehåll (ur behandlarens och klientens perspektiv), kortsiktiga behandlingseffekter samt programmets fullföljande och omfattning. Metoden som användes var insamling av kvantitativ och kvalitativ data från flera källor (programledare, deltagare och kriminalvårdsregistret, KVR). För- och eftermätningar har genomförts, liksom skriftliga slutrapporter från programledare i samband med avslutad behandling. Urvalet i pilotstudien bestod av 60 programledare från frivård och anstalt samt klienter som påbörjade Predov i anstalt eller frivård under hösten 2019 eller våren 2020.

Resultaten visade i korthet att fullföljandegraden av programmet var relativt låg i frivården (51 % jämfört med 70 % på anstalt) vilket delvis kan förklaras med pandemisituationen då de fysiska mötena på frivården begränsades och ersattes med digitala möten via Facetime, Skype eller telefon. Klienterna som deltog i studien var i många fall dömda för allvarlig brottslighet och hade en genomsnittlig strafftid på 4,5 år. Alkohol- och narkotikamissbruk var vanligt förekommande. Ungefär en tredjedel av klienterna hade sökt hjälp redan innan de kommit till Kriminalvården för att de mådde dåligt, men även för att de uppfattats som hotfulla av sina familjemedlemmar. Hjälpen söktes hos sjukvården eller hos en vän eller familjemedlem. Särskilt de äldre klienterna (de mellan 36-49 år) upplevde sig mindre aggressiva efter genomgången behandlingsprogram samt rapporterade generella förbättringar i välmående såsom nedstämdhet, ångest och uppmärksamhetsproblem.

Som helhet har Predov tagits emot väl av såväl programledare som klienter. Då tillgången till stödpersoner varit mycket låg, är det något som inte har prövats så mycket i programmet. De förändringar som föreslås handlar om att effektivisera programmet, bland annat genom att göra vissa moment valbara utifrån klientens behov och att än mer anpassa programmet till förutsättningarna i verksamheten. De olika enskilda resultaten i pilotstudien ger i sig inte belägg för att Predov är ett program som kan verka återfallsförebyggande för våld i nära relationer.

Studiens styrka ligger istället i mängden och bredden av data som samlats in och den samlade bilden ger en tydlig signal om att klienterna förändras i rätt riktning. Under ackrediteringsmötet framförde det vetenskapliga rådet att Kriminalvården bör fortsätta

⁵ Preventing Domestic Violence (PREDOV) – pilotstudie 2019-2020, Kriminalvården

utveckla sina metoder för att genomföra pilotstudier och att man önskar se en kontrollerad studie av resultaten.

3.1.2.3 Utbildning och handledning av programledare

Sedan hösten 2019 har ett 80-tal programledare i Kriminalvården utbildats i Predov och genomgått regelbunden handledning, både i syfte att delta i ovan nämnda pilotstudie men även för att erhålla certifiering, ett obligatorium för medarbetare som genomför något av Kriminalvårdens behandlingsprogram. Fem programutbildare från Enheten för behandlingsprogram har varit engagerade i handledningsmötena som består av grupphandledning 1-2 gånger per termin från hösten 2019. Utöver detta har sedvanlig individuell metodhandledning genomförts. Den består av att programledare filmar (minst åtta) sessioner som skickas till handledare i reflektions- och återkopplings syfte. Certifiering av programledare har inletts efter programackrediteringen.

3.1.2.4 Predov utanför Kriminalvården

Inom ramen för regeringsuppdraget slöts överenskommelser med fem externa verksamheter som alla skulle ges möjlighet att pröva Predov under 2019-2020 som en frivillig insats: socialtjänstverksamheterna i Jönköping, Malmö, Södertälje, Lycksele och vid Utväg Skaraborg i Skövde. Kriminalvården åtog sig att utbilda och handleda programledarna under tiden som försöksverksamheten pågår. Nio personer har utbildats, varav fem har kommit igång med programmet och den obligatoriska metodhandledningen. Kriminalvården har följt upp erfarenheterna via möten med representanter från Länsstyrelsen Skåne och Stockholm, Malmö stad, Södertälje och Lycksele kommun. Samarbetet med Utväg Skaraborg avbröts i samförstånd mellan parterna. Sammanfattningsvis kan sägas att behandlingsprogrammet upplevs positivt av både behandlare och klienter. Båda grupperna har överlag varit positiva till programmets innehåll. Längden på insatsen upplevs av vissa behandlare som en utmaning. Det som kan försvåra programgenomförandet är om behandlare inte tidigare arbetat med kognitiv beteendeterapi (KBT). En annan utmaning har varit att rekrytera stödpersoner till klienterna. Vissa verksamheter upplever ett stödbehov för bedömningar av vilka som ska erbjudas behandling. Ibland inkluderas personer som inte visar sig ha den problematik som programmet adresserar. De flesta behandlingarna har dragit ut på tiden på grund av coronapandemin och hög arbetsbelastning i verksamheterna. Kriminalvården kommer att fortsätta ge stöd till behandlare som utbildats samt under 2021 följa upp hur konceptet fungerar i extern öppenvård.

3.1.2.5 Vetenskaplig ackreditering av Predov

I slutet av december 2020 möttes Kriminalvårdens ackrediteringspanel som består av sex medlemmar från Kriminalvårdens vetenskapliga råd och som har särskilda kunskaper om psykologisk och psykosocial behandling för att fatta beslut om att ackreditera Predov. Panelen var uttalat positiva till programmodellen, till den förändringsmodell som använts, till det sätt på vilket urvalet av klienter sker och till den intensitet med vilken programmet genomförs. Programmet påminner om Relationsvårdsprogrammet (RVP) till sitt innehåll,

ett program som ackrediterats tidigare och som framförallt används för klienter med hög återfallsrisk och som genomförs av mycket erfarna programledare. Predov riktar sig också till medelriskklienter och har en stramare struktur, en tydligare manual och kan av det skälet användas av fler programledare. Kriminalvården planerar nu att i takt med att antalet Predovutbildade programledare ökar, successivt avveckla arbetet med programmet Idap.

3.1.3 *Nå en ökad andel av målgruppen med återfallsförebyggande insatser*

En tydlig och uttalad ambition i arbetet med regeringsuppdraget har varit att nå en ökad andel av målgruppen med återfallsförebyggande insatser. Med målgrupp menas dömda personer som utövat våld mot en närstående, eller personer som utövat våld i en hederskontext. Det är förhållandevis komplext att ha vetskap om storleken på dessa målgrupper. Hedersbrottslighet definieras inte i domen eftersom en sådan brottsrubricering saknas. För att veta det exakta antalet dömda behövs därför genomgångar av individuella domar för att utläsa brottsmotivet. Det är dock långt ifrån alltid som domarna innehåller den typen av information vilket är en komplicerande faktor.

När det gäller målgruppen dömda för våld i nära relation gjordes en genomlysning 2018 som visade att cirka 13 procent av samtliga klienter i Kriminalvården är utredda med bedömd risk för återfall i partnervåld⁶. Statistik från kriminalvårdsregistret 2021 visar att andelen klienter med bedömd *medel* eller *hög* risk för partnervåld och som fullföljt ett behandlingsprogram i anstalt eller i frivård mellan 2018-2020 är förhållandevis stabil. För anstaltsklienterna är det i genomsnitt 20 % som fullföljer ett behandlingsprogram årligen respektive 29 % av skyddstillsynsdömda⁷. Klienttillströmningen har ökat sedan några år och målgruppen kan således antas vara större än tidigare, däremot är det svårt att uttala sig om huruvida andelen av dömda för våld i nära relation har blivit fler. Det som dock verkar vara en förändring är att antalet unga personer som dömts för våld i nära relationer har ökat⁸. I den studie som omnämns i avsnitt 3.1.6 undersöks personer som återfallit i partnervåld, det vill säga en något snävare definition än målgruppen utövare av våld i nära relation.

Målgruppen dömda för hedersrelaterad brottslighet är svår att uppskatta, av nyss beskrivna anledningar. I den studie som gjordes av Kriminalvårdens Forsknings- och utvärderingsenhet (FoU)-enhet 2015⁹ uppskattades målgruppen hedersvåldsutövare vara 73 personer i häkte, anstalt eller frivård.

Studien konstaterar att det är mycket svårt att bedöma målgruppen utifrån den statistik som fanns vid den tidpunkten. I en nyare studie från 2018 identifierades 96 klienter med hedersrelaterad brottslighet i Kriminalvården (se avsnitt 3.2.1). Oaktat svårigheterna att

⁶ Manuellt uttag ur kriminalvårdsregistret (KVR) med data från 2018: avgångna från anstalt samt avslutade verkställigheter för skyddstillsynsdömda

⁷ Manuellt uttag ur kriminalvårdsregistret (KVR) med data från 2018-2020: avslutade verkställigheter och varav klienter med medel eller hög risk för återfall i brott i partnervåld som deltagit i respektive fullföljt ett behandlingsprogram under verkställigheten (2021-01-27).

⁸ Utvärdering av den prediktiva validiteten för RBM-B, risk för återfall i partnervåld, Kriminalvården, 2021

⁹ Hedersrelaterat våld och förtryck – kunskapsöversikt och kartläggning av aktörer, beställningsnummer 7101, Kriminalvården, 2015

ringa in den exakta storleken på målgrupperna dömda för våld i nära relation och hedersrelaterad brottslighet, har ambitionsnivån höjts för deltagande i adekvata behandlingsprogram.

3.1.3.1 Ökat deltagande i behandlingsprogram trots pandemi

Tabell 1 visar antalet klienter som deltagit i någon av Kriminalvårdens tre behandlingsprogram som riktas till utövare av våld i nära relation. Antalet deltagare under 2020 har ökat trots pandemisituationen vilket är glädjande. Avbrotten är dock höga vilket behöver utredas närmare.

	2018				2019				2020					
	Idap		Rvp		Idap		Rvp		Idap		Rvp		Predov	
	Fullföljd	Avbrott	Fullföljd	Avbrott	Fullföljd	Avbrott	Fullföljd	Avbrott	Fullföljd	Avbrott	Fullföljd	Avbrott	Fullföljd	Avbrott
Frivård	159	51	18	12	115	69	61	23	65	24	74	32	84	57
Anstalt	111	44	8	5	106	27	16	7	63	17	28	9	41	17
Kv Total	270	95	26	17	221	96	77	30	128	41	102	41	125	74
Partnervåld fullföljda	296				298				355					
Totalt antal fullföljda el. avbrutna	408				424				507					

Tabell 1: antal klienter i anstalt och frivård som deltagit i behandlingsprogrammen Idap, RVP och Predov mellan 2018 – 2020 (källa: kriminalvårdsregistret, KVR)

3.1.4 Digitala inslag i behandlingen

Utbudet av digital behandling ökar i samhället. I Kriminalvården har utvecklingen av behandlingsalternativ som kan ges digitalt accelererat som ett resultat av coronapandemin. Digitaliseringen av behandlingsprogram kan bidra till både en behandling som ger större effekt för klienterna och sannolikt också till en kostnadseffektivisering av viss behandling. Det har bland annat tagits fram en utbildning för att kriminalvårdare både på anstalt och i häkte ska kunna hålla samtalsgrupper med intagna med olika teman. Under rådande pandemi har myndigheten behövt göra omfattande anpassningar i alla verksamhetsgrenar för att begränsa smittspridningen. Målsättningen har dock alltid varit att upprätthålla ett verkställighetsinnehåll som är i linje med myndighetens återfallsförebyggande uppdrag.

De återfallsförebyggande insatserna har därför genomförts med anpassningar, exempelvis har digitala möten via Facetime, Skype eller videokonferenser ersatt en del fysiska möten i frivården. Andra digitala inslag i behandlingen såsom användningen av Virtual Reality (VR) har utvecklats inom ramen för detta regeringsuppdrag och beskrivs i mer detalj i avsnitten 3.1.4.1 och 3.1.4.2. När det gäller Kriminalvårdens återfallsförebyggande arbete med VR-teknik är en handlingsplan under framtagande där såväl lämpliga användningsområden beskrivs som omfattning och spridning av tekniken.

3.1.4.1 VRAPT – ett behandlingsprogram med VR

Kriminalvården ingår i en forskningsstudie i samarbete med rättspsykiatriska regionkliniken i Växjö. Under 2020-2021 kommer det nederländska behandlingsprogrammet Virtual Reality Aggression Prevention Training (VRAPT) att testas i ett pilotförsök på två anstalter, Borås och Kumla. I programmet tränar klienterna med hjälp av virtual realityteknik sin

förmåga till självkontroll vilket är ett av de vanligare behovsområdena som adresseras inom vålds- och relationsbrottsbehandling. Användningen av virtuell teknik såsom VRAPT för klienter inom kriminalvård och rättspsykiatri har via tidigare forskning betraktats som lovande både när det gäller effekter och resurseffektivitet¹⁰.

Behandlingsprogrammet består av 16 sessioner som är tänkta att genomföras en till två gånger per vecka. Målgruppen är klienter med aggressions- och våldsproblematik. Sessionerna inriktas på att ge klienterna möjlighet att träna sin förmåga till självkontroll i olika situationer och miljöer som kan upplevas som stressfyllda och därför våldstriggande. Genom VR-tekniken kan behandlare och klient mötas i ett ”virtuellt rum” som representerar olika miljöer och situationer på ett verklighetstroget men samtidigt tryggt och säkert sätt. I de olika situationerna som klienten upplever tillsammans med behandlaren via VR-glasögonen, tränas klienten att beskriva sina känslor och tankar i situationen och därefter välja adekvata beteenden som inte inbegriper våld eller hot om våld. Sessionerna utvärderas slutligen gentemot de individuella mål som klienterna formulerat i början av behandlingen, exempelvis att inte agera på ett våldsamt sätt.

Hittills har åtta klienter deltagit i VRAPT, fem på anstalten Borås och tre på anstalten Kumla. Vetenskapliga artiklar om resultaten kommer att publiceras tidigast 2022.

3.1.4.2 Användningen av VR i behandlingsprogrammet RVP

Efter dialog med RMV och den nederländske ägaren av VRAPT har ett virtuellt scenario i hemmiljö tagits fram. Planerade försök att pröva VR-teknik i Relationsvåldsprogrammet (RVP) som planerats har med anledning av det rådande pandemiläget bara kunnat bedrivas i mindre omfattning. Två klienter på anstalten Kumla har provat vissa VR-inslag i RVP under 2020. Arbetet har på det hela taget fungerat väl och VR-systemets utformning ter sig vara väl anpassat till RVP:s innehåll och format. VR-tekniken har tagits emot på ett positivt sätt av klienterna och trots att de båda varit ovana med VR har de snabbt anpassat sig till såväl tekniken som VR-miljön.

RVP är ett program med hög grad av flexibilitet vilket gjort det möjligt att utnyttja VR-systemets möjligheter för interaktiva rollspel och färdighetsträning och programledarna har visat en god kompetens i att följa RVP-manualen i VR-miljön. Arbetet har fokuserat på att kunna känna igen känslor hos andra och att särskilja mellan dessa. Denna typ av träning hjälper klienterna att bättre kunna förstå och tolka risksituationer på ett adekvat sätt. Vidare har träningen fokuserat på relationella färdigheter som förebygger konfliktsituationer. Det är en träning som syftar till att lösa problem i relationen i tid istället för att bygga upp ilska och fientlighet som tar sig uttryck i våld. Virtual reality-träningen har visat sig skapa goda förutsättningar för varierad träning med olika svårighetsgrad av hantering av konfliktsituationer, t.ex. avseende avvisande och kritik. I det ena klientfallet har VR-träningen dessutom kunnat utformas för att adressera specifika risksituationer som

¹⁰ Valmaggia et al, 2016, Ticknor, 2018

identifierats i riksmottagningens utredning om klienten. Detta har skapat en möjlighet att mängdträna på specifika situationer som med stor sannolikhet kommer uppstå efter klientens verkställighet har avslutats. Den typen av anpassning av insatsen är sannolikt en av de största styrkorna i VR. Tekniken har också kunnat användas för att träna klienterna på att upptäcka fientliga attityder och bli bättre på att förstå konsekvenserna av dessa. VR-träningen i RVP har därutöver haft fokus på relationella färdigheter som behövs för att bygga upp och stärka nära relationer och att bete sig på ett sätt som inte är maktorienterat eller kontrollerande. Sammantaget har användningen av VR i RVP visat på att tekniken går att använda på ett såväl brett som fördjupat sätt med en hög grad av anpassning till den unika klientens kriminogena behov och typ av relationsvåldsutövande.

3.1.4.3 Digitala läsplattor

Inom ramen för utvecklingen av behandlingsprogrammet Predov fanns planer på att ge klienter tillgång till skriftligt material såsom hemuppgifter med mera via digitala läsplattor som laddats med relevant material. Det ansågs dock lämpligt att invänta ackrediteringspanelens synpunkter och eventuella revideringsönskemål innan en större ansats gjordes med läsplattorna. De digitala läsplattorna prövas för närvarande av klienter som deltar i programmet Krimfokus (ett nytt grupprogram som riktar sig till en bred målgrupp av kriminalvårdsklienter). Klienterna ges med hjälp av dessa läsplattor möjlighet att under ledig tid på anstalten träna på vissa moment och kan också läsa eller lyssna på vissa avsnitt som rör behandlingen. Det pågår också arbete för att utöka användningen av läsplattorna för att ge klienter på häkte och i anstalt möjlighet att ta del av relevant information från andra samhällsaktörer och organisationer såsom arbetsförmedling, socialtjänst och kommuners och regioners stödverksamhet, utan att dessa plattor är anslutna till internet.

Kriminalvårdens frivårdsklienter ges under övervakningen tillgång till telefonapplikationen ”Utsikt”, genom vilken de kan göra vissa hemuppgifter med anknytning till behandlingsprogram, få påminnelser om besök och också lägga in egna uppgifter som kan vara till stöd för dem.

3.1.5 *Underlätta den språkliga tillgängligheten för behandlingsinsatser*

En uppskattning¹¹ ger vid handen att cirka 15 % av alla intagna i anstalt med behov av återfallsförebyggande insatser och cirka 4 % av frivårdsklienterna behöver tolkstöd. De språk som uppges som vanligast förekommande för tolkstöd är engelska, arabiska, rumänska, polska, persiska och somaliska.

Kriminalvården strävar efter att erbjuda klienter som saknar kunskap i svenska språket möjlighet att genomgå behandlingsprogram. Det görs på olika sätt, bland annat genom träning av programledare att använda sig av lätt svenska i kombination med att ge klienterna en arbetsbok på sitt eget modersmål. Arbetsboken syftar till att vara en förlängning av det som sker i programrummet. Arbetsblad och sammanfattningar av viktiga

¹¹ Sammanställning gjord med data från kriminalvårdsregistret (KVR) med avslutade verkställigheter i anstalt eller frivård 2018

moment gör att klienten lätt kan få tillgång till viktiga delar av programinnehållet och framförallt arbeta med hemuppgifter. I behandlingsprogrammet Idap finns arbetsböcker för klienterna översatta till arabiska, engelska, persiska, polska och spanska. Då Predov nu är ackrediterat kommer översättningar av klientarbetsboken att göras under 2021. I Relationsvårdsprogrammet används inte klientarbetsböcker.

I vissa fall används tolk i behandlingen. Rekrytering av programledare med annan språkbakgrund än den svenska är en pågående strävan i Kriminalvården sedan många år. Behandlingsprogram bedrivs även ibland på ett så kallat bryggspråk, exempelvis engelska eller spanska.

3.1.6 Utvärdering av riskbedömningsinstrument RBM-B-partnervåld

Vid matchning av återfallsförebyggande insatser mot individuella behovsområden följer Kriminalvården principerna om risk, behov och mottaglighet (RBM). Dessa principer har visat vetenskaplig tillförlitlighet och utgör en ledstjärna för myndighetens återfallsförebyggande arbete. Risk- och behovsbedömningar är en viktig aspekt av matchningsprocessen till lämpliga insatser. Alla klienter ska bedömas avseende risk för återfall i brott, där hög risk automatiskt kopplas till behov av intensiva brottsreducerande insatser, medan klienter som bedöms ha en låg risk ska ha begränsade insatser, eller inga alls. Sedan 2014 har Kriminalvården successivt infört det egenutvecklade instrumentet RBM-B (Risk-, Behov- och Mottaglighet-Bedömning). Förutom en uppskattning av generell risknivå ska RBM-B även leverera en specifik bedömning av antalet brottsdrivande dynamiska riskfaktorer (behov) samt en inventering av individuella förutsättningar för brottsreducerande insatser (mottaglighet).

Instrumentet har tidigare utvärderats gällande den prediktiva validiteten för återfall i brott¹² och visade träffsäkerhet när det gällde att särskilja mellan de bedömda risknivåerna. Däremot utvärderades inte instrumentets särskilda risknivå avseende risk för återfall i partnervåld och sexualbrott. Under 2020 gjordes en studie av Kriminalvårdens FoU där återfall i partnervåld utgör ett effektmått. Studien omfattar 3150 klienter, varav 69 kvinnor. Återfallen jämförs med den återfallsrisk (i partnervåld) som klienterna bedömdes ha under sin verkställighet. De preliminära resultaten visar att 316 (10%) av klienterna hade återfallit i nytt partnervåld inom två år.

Av de som bedömdes ha låg risk för återfall var det 28 klienter (5%) som återföll i nytt partnervåld inom två år, jämfört med 154 (9%) av de som bedömdes ha medelrisk och 110 (16%) av de som bedömts ha hög risk för återfall faktiskt återfall i nytt partnervåld inom två år. Rapporten med analyser och diskussioner om resultaten är tänkt att publiceras under det andra kvartalet 2021¹³.

¹² Utvärdering av den prediktiva validiteten för RBM-B i en grupp klienter med kriminalvårdspåföljd 2014-2015, beställningsnummer 7318, Kriminalvården Digitaltryck, 2019

¹³ Utvärdering av den prediktiva validiteten för RBM-B, risk för återfall i partnervåld, Kriminalvården, 2021

3.2 Utreda verkningfulla insatser mot hedersrelaterad brottslighet

Det var angeläget att få mer kunskap om målgruppen dömda för hedersrelaterade brott för att kunna bedöma vilken typ av återfallsförebyggande insatser som är lämpliga. Kunskapsläget är dessvärre svagt. Inom ramen för regeringsuppdraget togs därför initiativ till flera kunskapshöjande åtgärder, bland dem en genomgång av verkställighetsplaner för klienter dömda för brottslighet som kan kopplas till en hederskontext samt en kvalitativ intervjustudie med dömda för hedersrelaterad brottslighet. Övriga aktiviteter som genomförts är prövning av riskbedömningsinstrumentet PATRIARK i en pilotstudie och prövning om Relationsvåldsprogrammet (RVP) med klienter dömda för hedersrelaterade brott kan vara en lämplig återfallsförebyggande insats.

3.2.1 Registerstudie av klienter dömda för hedersrelaterade våldsbrott (2019)

Kriminalvårdens FoU publicerade 2018 rapporten *Hedersrelaterat våld och förtryck - mot en förbättrad kunskap om förövarna* (Yourstone et al., 2018). Rapporten bygger på en registerstudie av 97 personer som avtjänade en kriminalvårdspåföljd för våldsbrott med hedersrelaterat motiv. Under 2019 genomförde Enheten för behandlingsprogram ytterligare en registerstudie som kan ses som en förlängning av FoUs studie då den bygger på samma klientunderlag. En av de 97 klienterna ville inte delta i den nu genomförda studien, därför kan endast 96 klienter redovisas. Fokus för studien, som utgått från en genomgång och analys av klienternas verkställighetsplaner i kriminalvårdsregistret (KVR), har varit de aktuella klienternas tid i Kriminalvården, vilka insatser de tagit del av och hur väl Kriminalvården identifierat brottets hedersmotiv samt anpassat insatser och beslut under verkställigheten till detta. Studien visar att klienternas brottslighet huvudsakligen rör brott mot person och grova våldsbrott. Cirka en fjärdedel av gruppen är dömd för dödligt våld. I sammanfattningen av rapporten framgår att ett ökat fokus på integration under verkställigheten kunde utgöra ett viktigt utvecklingsområde för Kriminalvården. Rapportförfattarna menar att vid all verkställighetsplanering bör integrationsaspekten vägas in. Insatser som fokuserar på språkinläring, språkträning och samhällsintroduktion bör utgöra centrala delar. Att förmedla samhällets syn på mänskliga rättigheter, jämställdhet, individens frihet och rätt till egna livsval kan med fördel göras i form av studiegrupper inom ramen för den sysselsättningsform på anstalt som kallas ASV (Annan strukturerad verksamhet).

Kriminalvården ansökte om och fick medel från regeringens *Kommitté om Demokratin 100 år* för studiecirkel med demokratistärkande tema. Samtalsgrupperna kommer att prövas under 2021 på ett antal anstalter och häkten och målgruppen är unga intagna eller häktade. Förhoppningen är att insatsen både ska öka kunskaperna hos de som deltar, men också att skapa ett intresse för att delta mer aktivt i demokratin.

3.2.2 Intervjustudie med klienter med hedersrelaterad brottslighet (2020)

Kriminalvårdens FoU genomförde en intervjustudie¹⁴ i samarbete med Enheten för kunskapsutveckling på Socialstyrelsen och med delfinansiering av Länsstyrelsen Östergötland. Syftet var bland annat att utforska deltagarnas attityder och värderingar kring exempelvis heder, individens rättigheter, jämställdhet och sexualitet. Ett annat syfte var att undersöka om det fanns bakomliggande faktorer (såsom familjestruktur, socioekonomi, trauma, marginalisering) som kunde beskriva uppkomst och vidmakthållande av hedersrelaterat våld. Sexton klienter intervjuades, både i anstalt och i frivård. Samtliga hade migrerat till Sverige. Strafflängden varierade från 2 års fängelse till livstid, med en majoritet med ett fängelsestraff på 10 år eller mer. Studiens slutsatser visade bland annat på det hedersrelaterade våldets överlappning med andra våldstyper och svårigheter i att fastställa i vilken grad hedersvärderingar eller en hederskontext drivit brottsligheten. Genomförandet visade också på problem med initial identifiering av målgruppen i Kriminalvården.

De flesta av deltagarna beskriver hur de har påverkats av olika sammanhang där individens handlingsutrymme begränsats och flera beskriver gärningar där de själva begränsat en närstående, genom bland annat kontroll eller våld. Hos individen verkar det som att begränsningar utifrån heder sammanfaller och är svår att utskilja från till exempel annan förtryckande ideologi, traditioner, religiösa övertygelser och relationsmönster. I studien beskrivs vidare att deltagarna uttrycker gemensamma behov, som förutom att adressera våldet, innefattar en ökad förmåga att bättre hantera mellanmänniska relationer, exempelvis att vårda och avsluta relationer på ett respektfullt sätt utan våld, samt gränsdragningen mellan att skilja önskemål från krav i sina relationer.

I rekommendationerna i rapport lyfts bland annat föräldrastödinsatser fram som förebyggande insats mot våld inom familjer. De kan ge föräldern praktiska verktyg för att utveckla sitt föräldraskap med respekt för barn och deras rättigheter. Utbildning är ett annat område som anses angeläget att adressera. En majoritet av de intervjuade klienterna har inte slutfört grundskolan och flera har behov av utbildning i svenska som andraspråk. Ökade kunskaper i svenska språket ses därför som viktigt, inte minst för att de ska kunna bli aktuella för riskreducerande insatser under verkställigheten. Rapportens författare för vidare ett resonemang om hur utbildningsinsatser kan innefatta hur normer och värderingar bildas och påverkar.

I studien framgår vidare att klienterna påvisar kognitiv dissonans och kontrollbehov. Ett exempel är synen på sig själv som en lugn person med god kontakt med sina barn, trots upprepad våldsutövning mot barnen. Erfarenheterna från studien är att klienterna lättast nås i samtal om allmänmänniska ämnen. Detta indikerar för rapportförfattarna att mötet med hedersvåldsförövare kräver personal med samtalsfärdigheter som syftar till att motivera och stimulera till att utmana föreställningar om sig själv, andra omgivande personer och framtida relationer. Frivårdens handläggarsamtal syftar till att arbeta följsamt

¹⁴ *Heder fanns ju i familjen men vi var inte extrema i det* – intervjustudie med kriminalvårdsklienter med hedersrelaterad våldsbrottslighet, beställningsnummer 7349, Kriminalvården, 2020

till risk-, behov och mottaglighetsprincipen och använder sig av ett urval av grundläggande KBT-tekniker för att skapa relation till och verka för förändring hos klienten. Strukturerade klientsamtal (SKS) är tänkt att användas på anstalter av kriminalvårdspersonal som en samtalsmodell för en serie med strukturerade individuella klientsamtal kring ett antal områden. På anstalterna implementeras även Kompetent klientnära arbete (KKA) som innehåller konkreta samtalsstrategier som kriminalvårdspersonalen kan använda för att förstärka effekten av återfallsförebyggande insatser. På så sätt tar de även vara på och förstärker relationerna mellan intagna och personal.

3.2.3 *Försöksverksamhet med riskbedömningsinstrumentet Patriark*

Under 2019 prövades Patriark, en metod för fördjupad risk- och behovsbedömning avseende hedersrelaterat våld. Då det saknas kunskap om metodens praktiska nytta för Kriminalvårdens verksamhet beslutades det att börja i liten skala. Socialstyrelsen beskriver Patriark som en guide som används som stöd för bedömning och hantering av risk för hedersrelaterat våld¹⁵. Bedömningen kan genomföras med eller utan en klientintervju. Utifrån tillgänglig dokumentation och information om klienten kodas risk- och sårbarhetsfaktorer enligt en manual. Ett tjugotal medarbetare utbildades i Patriark i början av 2019 med stöd från Polismyndighetens nationella operativa avdelning (NOA). Därefter genomfördes kunskapshöjande åtgärder samt handledningsträffar under året. Deltagare från sju anstalter ingick i försöksverksamheten.

Patriark är en omfattande bedömning som tar flera arbetsdagar i anspråk per ärende. Framför allt informationsinhämtningen är tidskrävande, då polisens förundersökningsprotokoll går igenom. Dessa har inneburit omfattande läsning men likväl viktig information avseende information om motiv, sårbarhetsfaktorer hos målsäganden samt klientens attityder och värderingar kopplat till en hedersrelaterad problematik. En viktig del av risk- och behovsbedömningen utifrån Patriark handlar även om att kartlägga familjestrukturen runt klienten, och även här är förundersökningsprotokollet en viktig informationskälla.

Mellan den 1 mars och den 31 december 2019 genomfördes sex risk- och behovsbedömningar med hjälp av Patriark¹⁶. I samtliga ärenden kunde en klientintervju inkluderas som en del av informationsinhämtningen. Bedömningen har i samtliga ärenden varit kopplad till viktiga beslut under klientens verkställighet.

I korthet redovisas några erfarenheter. Eftersom metoden är så pass tidskrävande bör den endast genomföras i ärenden där det finns identifierade behov och syften. Det visade sig vara svårt för utredare att identifiera hedersproblematiken och därmed vilka klienter som var i behov av en fördjupad utredning via Patriark. Det behöver vidare vara erfarna riskbedömare som utbildas i att genomföra Patriark, på grund av frågeställningens (instrumentets) komplexitet. En hög personalomsättning försvårade också möjligheten att

¹⁵ <https://www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/evidensbaserad-praktik/metodguiden/patriark/>

¹⁶ Kriminalvården: Patriark, fördjupad risk- och behovsbedömning – försöksverksamhet, Slutrapport, diarienummer 2019-12320

upprätthålla kompetensen på vissa verksamhetsställen. Det behöver följas upp i vilken utsträckning som en genomförd risk- och behovsbedömning utifrån Patriark skiljer sig från den risknivå avseende återfall i brott som genereras i RBM-B; Kriminalvårdens eget validerade riskbedömningsinstrument som genomförs med samtliga klienter, samt hur stort genomslag Patriark-bedömningen får i verkställighetsplaneringen.

3.2.4 RVP för klienter med hedersrelaterad våldsproblem

Med ett sedan tidigare nämnt svagt kunskapsläge gällande verksamma insatser för hedersrelaterad problematik, har det ändå gjorts ett kvalificerat försök att använda Relationsvåldsprogrammet (RVP) som pilotprogram för att arbeta återfallsförebyggande med klienter som har begått hedersrelaterade brott. Med start under våren 2019 genomförde Kriminalvården en särskild insats för att utbilda och handleda programledare i att genomföra RVP som behandlingsinsats för klienter med hedersrelaterad problematik.

Nio erfarna programledare på anstalt och i frivård med utbildning i och erfarenhet av RVP fortbildades med ett särskilt fokus på hedersrelaterad brottslighet. Det uppstod initialt en del praktiska bekymmer med rekryteringen av klienter till programmet som handlade om att programledare och klienter inte befann sig på samma geografiska plats. Det har inte alltid varit enkelt att identifiera klienterna av skäl som tidigare nämnts. Det fanns även utmaningar att särskilja relationsvåld från relationsvåld med hedersmotiv i domar. Sammanlagt åtta klienter med konstaterad hedersvåldsproblem (fem män och tre kvinnor) har deltagit i RVP under 2020. Tabell 2¹⁷ på nästkommande sida visar från vilka anstalter eller frivårdskontor som deltagandet har skett och fördelningen över antalet påbörjade, avbrutna och avslutade programomgångar. De deltagande klienterna har verkställt sina straff på anstalter med olika säkerhetsklasser och i frivården under övervakningstiden efter villkorlig frigivning.

Anstalt/Frivård	Kön	Påbörjat/Avbrutit/ Avslutat
A Hall	Man	Avslutat
A Ringsjön	Kvinna	Avslutat
A Salberga	Man	Avslutat
A Saltvik	Man	Avbrutit
A Västervik	Man	Avslutat
F Stockholms stad	Kvinna	Påbörjat
F Stockholms stad	Kvinna	Påbörjat

Tabell 2: Fördelning av klienter med hedersvåldsproblem som deltagit i RVP

. RVP erbjuder en bra grund för att belysa och prata om attityder och identitet kopplat till relationer och familjekontext . Upplevelserna från programledarna är att RVP varit ett

lämpligt program för att tillsammans med klienterna benämna och tala om hedersrelaterat våld och brottslighet i generella termer. Däremot har det funnits en utmaning i att adressera heder som en viktig komponent i individens förändringsarbete. Det har visat sig svårt för klienter att se riskdrivande faktorer i en hedersrelaterad kontext och att de själva utövar våld och förtryck inom ramen för den. Kriminalvården kommer fortsätta att genomföra RVP för klienter med hedersbrottsproblematik i syfte att minska risken för återfall i brott. Detta kommer att följas i särskild ordning med kvalificerad handledning.

3.3 Beakta säkerheten för närstående och brottsoffer

Kriminalvården har i uppdrag att arbeta med dömda klienter och samtidigt värna om brottsoffers säkerhet. Ett brottsofferperspektiv inom Kriminalvården handlar om att: *”vidta åtgärder så att brottsoffer och andra sårbara personer runt förövaren inte utsätts för hot, våld eller annan otillbörlig påverkan under den tid då en klient verkställer en påföljd, står under övervakning eller är häktad. Kriminalvårdens verksamhet ska också bidra till att förebygga våld på längre sikt. Att ta hänsyn till brottsoffer och andra sårbara personer betyder att relevanta klientfaktorer beaktas som en naturlig del av verkställighetsplaneringen. Att identifiera och beakta eventuellt utsatta närstående omfattar hela Kriminalvårdens verksamhet men gäller särskilt vid beslut om besöks- och telefontillstånd, permissioner och utslusningsåtgärder.”*¹⁸ Inom ramen för detta regeringsuppdrag har olika åtgärder vidtagits såsom förtydligad information till brottsoffer på den externa hemsidan, förstärkt samarbete med Polismyndighetens brottsoffer- och personsäkerhetsfunktion (BOPS) samt genomlysning och revideringar av partnerkontaktverksamheten för klienter som genomgår behandling i Kriminalvården.

Regelbundet samråd kring frågeställningar kopplade till brottsoffer och behandlingsinsatser för våldsutövare har skett med representanter för Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet samt Brottsoffermyndigheten. I avsnitt 5.5 diskuteras utmaningar kopplade till att beakta säkerheten för brottsoffer.

3.3.1 Utvecklad information till brottsoffer på hemsidan

Information riktad till brottsoffer eller målsäganden på Kriminalvårdens hemsida www.kriminalvarden.se uppdaterades under 2019. Numera finns sådan information under fliken ”Om Kriminalvården”. Textinnehållet uppdaterades för att tydliggöra var man kan vända sig om man blivit utsatt för brott, information om Kriminalvårdens arbete med brottsoffer via brottsofferslussar och målsägandeinformation samt överskådliga beskrivningar av de huvudsakliga uppgifterna för de olika verksamhetsgrenarna häkte, anstalt och frivård.

3.3.2 Samarbete med Polismyndigheten gällande brottsoffer och personskydd

Kriminalvården har inom ramen för regeringsuppdraget inlett ett samarbete i form av ett projekt med Polismyndighetens nationella operativa avdelning (NOA) som rör operativ

¹⁸ Kriminalvårdens handbok om verksamheten brottsoffersluss (2017:1)

samverkan avseende brottsoffer till klienter dömda för våld i nära relation och hedersrelaterad brottslighet. Förutsättningarna för informationsutbyte behöver tydliggöras för att det å ena sidan ska bli möjligt för polisen att anpassa skyddet av brottsoffren via information från Kriminalvården, å andra sidan för Kriminalvården att kunna motta och använda relevant information från polisen för att vidta åtgärder som minskar risken för återfall i brott mot särskilt utsatta brottsoffer som utsatts för brott från närstående. Projektet har blivit försenat på grund av coronapandemin men båda parter har identifierat viktiga ställningstaganden som behöver utredas och diskuteras inom respektive myndighet, något som diskuteras i avsnitt 5.5.

3.3.3 *Partnerkontakt när den dömda genomgår behandling*

Av artikel 16 i Istanbulkonventionen¹⁹ - Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet - framgår att parterna ska vidta lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att inrätta eller stödja program till våldsutövare och att dessa program, när det är lämpligt, inrättas och genomförs i nära samarbete med specialiserade stödtjänster för brottsoffer. Programmet Idap har som krav för att klienten ska få delta dels att klienten samtycker till att brottsoffret kontaktas i syfte att få (allmän) information om att mannen deltar i programmet, dels att en kontaktperson knyts till brottsoffret. Kriminalvården har behövt engagera frivilligorganisationer eller socialtjänstpersonal för partnerkontaktoppgifter, något som varit resurskrävande och även svårt att kvalitetssäkra.

En utvärdering av partnerkontakttarbetet gjordes 2019. Den visade att partnerkontakttarbetet fungerar relativt bra på många frivårdskontor, dock inte alla och mindre bra på anstalterna. Skälet till att partnerkontakttjänstpersonalen är svårt på anstalterna är att klienterna sällan är anstaltsplacerade i närheten av sina hem, vilket i sin tur innebär att det är mycket svårt för personalen att hitta kontaktpersoner på annan ort. Det arbetet bygger i stor utsträckning på god lokal kännedom om hur den kommunala socialtjänsten är organiserad (det vill säga om det finns stödverksamheter för våldsutsatta personer som kan tänka sig att åta sig kontaktpersonsuppgifter) och om det finns lokala frivilligorganisationer som kan utföra dessa uppgifter²⁰.

Utifrån dessa erfarenheter och med en önskan om att vara följsamma till rekommendationerna i Istanbulkonventionen, arbetades en ny rutin fram med så kallad *närståendeinformation*. Rutinen prövades under 2020 i anslutning till programmet Predov. I den nya rutinen skickas ett informationsbrev till brottsoffret efter samtycke från klienten. I brevet ges allmän information om programmet samt information om framför allt det kommunala ansvaret att ge stödinsatser till brottsoffer och barn. Ingen information lämnas om klientens personliga förändringsarbete i programmet. I brevet erbjuds även brottsoffret

¹⁹ <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/mans-vald-mot-kvinnor-ett-globalt-perspektiv/istanbulkonventionen/>

²⁰ Mer information om Kriminalvårdens partnerkontakttjänst finns i Socialstyrelsens "Partnerkontakt: Säkerhetsarbete med våldsutsatta personer när våldsutövaren går i behandling. En studie av en försöksverksamhet" (2015, s.29)

ett kontakttillfälle med programledaren via e-brev eller telefon. Där kan fördjupad information lämnas om programmet, Kriminalvårdens generella rutiner vid frånvaro från programmet eller vid kännedom om nytt våld, orosanmälning vid misstanke om att barn far illa, misskötsamhet och andra frågor som rör råd, stöd och skydd. För skydd av brottsoffer hänvisas till polisen.

Den nya rutinen med närståendeinformation följdes upp i december 2020. Sammantaget ingick 19 Predov programledare i försöket, från såväl anstalt som frivård. Även programledare från anstalter med platser för kvinnor deltog. Information om och utbildning i den nya rutinen gavs vid två tillfällen: maj och oktober 2020. Vid uppföljningen av försöket deltog fem programledare. De hade i sin tur tillfrågat 26 klienter att samtycka till informationsöverlämning via ett brev till brottsoffret. Sex klienter samtyckte, 19 samtyckte inte och svar inväntades vid uppföljningstillfället från en klient. Klienterna uppgav olika skäl för att inte samtycka; att man inte längre har kontakt, att det känns kränkande för klienten eller för brottsoffret eller att man redan hade kontakt via anstaltens brottsoffersluss. Ingen av de sex brottsoffren som erhållit ett informationsbrev har återkommit till Kriminalvården för att få mer information.

Det bedöms, bland annat av ovan beskrivna orsaker, inte befogat att fortsätta driva ett partnerkontaktsystem som är beroende av samtycke från klienter. Under avsnitt 5.5 diskuteras frågan i ett beredare perspektiv.

3.4 Samverkan

3.4.1 Samverkan med Socialstyrelsen

Kriminalvårdens samverkan med Socialstyrelsen har fokuserat på kunskaps- och erfarenhetsutbyte gällande riskbedömningar av våldsutövare, insatser till våldsutövare i nära relation och insatser till hedersvårdsklienter. Diskussioner har också genomförts om hur Predov på bästa sätt skulle kunna spridas till kommuner och inom hälso- och sjukvården.

Kriminalvården har bidragit med kompetens i Socialstyrelsens framtagning av ett riskbedömningsinstrument för våldsutövare för användning i kommunernas socialtjänstverksamheter, ett arbete som ska redovisas i november 2021.

3.4.2 Kunskapskonferens om hedersrelaterad brottslighet

I slutet av 2019 genomförde Kriminalvården en kunskapskonferens om hedersrelaterad brottslighet med fokus på förövarna. Konferensens syfte var att sprida kunskap och erfarenheter samt diskutera hur myndigheten bäst bör ge återfallsförebyggande insatser till klienter som dömts för hedersrelaterade brott. Deltagare var chefer och experter från alla verksamhetsgrenar i Kriminalvården (häkte, anstalt och frivård). På konferensen medverkade även experter från ett antal samverkande myndigheter. Konferensen

resulterade också i en uppdaterad strategi²¹ för Kriminalvårdens arbete mot organiserad brottslighet och våldsbejakande extremism där även hedersrelaterad brottslighet inkluderades. Detta för att det blev tydligt att individer dömda för hedersvåld kan ha liknande risk- och behovsprofiler som dömda för organiserad brottslighet och gängkriminalitet.

Ett utvecklingsarbete inleddes i myndigheten i syfte att underlätta för anstaltspersonal att närma sig klienters hedersvåldsproblematik. Ett kunskapshöjande material är framtaget för att användas vid arbetsplatsträffar (APT) och kommer att göras tillgängligt för chefer och medarbetare via intranätet. Utbildningsmaterial om hedersbrott och som används i Kriminalvårdens grundutbildning har reviderats.

Ytterligare ett utvecklingsområde har identifierats i Kriminalvårdens systemstöd för planeringen av klienternas verkställighet. Som tidigare nämnts finns ännu ingen brottsrubricering som täcker in brott som begåtts med hedersrelaterade motiv. Detta har dels inneburit problem med att identifiera klienter som dömts för dessa brott, dels svårigheter att dokumentera i klientens verkställighetsplan. Kommande lagstiftning om en ny brottsrubricering för hedersrelaterad brottslighet kan sannolikt underlätta såväl identifiering som insatsplanering förutsatt att vissa förändringar görs i systemstödet.

3.5 Inhämta synpunkter från Jämställdhetsmyndigheten, länsstyrelserna samt andra relevanta myndigheter.

Kriminalvården har under arbetet i regeringsuppdraget upprättat ett brett kontaktnät med verksamhetsföreträdare för hedersrelaterad brottslighet och våld i nära relationer inom Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Delegationen mot segregation (Delmos), Jämställdhetsmyndigheten, Polismyndigheten, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Åklagarmyndigheten och flera länsstyrelser.

Vidare sker samarbete med Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) vid Uppsala Universitet, genom representation i deras nationella kvinnofridssamverkansgrupp samt genom att experter inom Kriminalvården regelbundet föreläser vid olika utbildningar anordnade av NCK.

Kriminalvården har inom ramen för regeringsuppdraget besökt professor Per Carlbring vid Stockholms universitet i syfte att diskutera användningen av VR-teknik i psykologisk behandling. Forskningsarbete pågår med Växjö Rättspsykiatriska klinik kring försöket med VR-teknik. Ansvarig för studien är forskningschef Märta Wallinius.

²¹ Kriminalvårdens strategi för arbetet mot organiserad brottslighet, våldsbejakande extremism och hedersrelaterad brottslighet, 2020-03-23, diarienummer 2017-27832

Samtal fördes även med professor Gerhard Andersson vid Linköpings universitet inom ramen för IVIN-studien (avsnitt 3.1.2) samt docent Susanne Strand vid Örebro universitet för att diskutera riskbedömningar av relationsvåldsförövare.

Samarbete är initierat med Karolinska Institutet, docent Stefan Arver och enhetschef Katarina Görts Öberg, gällande riskbedömningar, återfallsförebyggande insatser och digitalisering av behandling för sexualbrottslingar.

Länsstyrelsen i Stockholm driver pilotprojektet med telefonlinjen "Välj att sluta" med stöd av Länsstyrelsen i Skåne. Satsningen är ett regeringsuppdrag och samverkan har ägt rum med projektledare Christina Ericsson.

Kriminalvården har kontaktats av företrädare från kriminalvård i andra europeiska länder såsom Belgien, Kroatien och Portugal och som uttryckt intresse över Predov. Den danska Kriminalforsorgen liksom den finska Brottspåföljdsmyndigheten har etablerat kontakt med Kriminalvården för att diskutera användning av Predov i sina organisationer.

4 Ekonomisk redovisning

Nedanstående tabell redovisar utfallet av anvisade resurser för arbete med regeringsuppdraget under 2018-2020. En mer detaljerad redovisning av medelsanvändningen överlämnas till Kammarkollegiet senast den 31 mars 2021. De outnyttjade medlen avseende år 2019, 140 476 kr, har återbetalats. Personalkostnaderna i uppdraget användes huvudsakligen till utvecklingen av ett helt nytt behandlingsprogram mot återfall i relationsvåld, Predov. Projektledningsresurser för uppdraget finansierades även med anvisade medel. Driftskostnaderna avser huvudsakligen inköp och drift av teknisk utrustning som använts för VR-teknikutvecklingen.

Utfall, projekt 66036	2018-2020
Intäkter av bidrag	9 000 000
Finansiella intäkter	12 073
Personalkostnader	7 723 884
Övriga driftskostnader	1 147 713
Totalsumma	8 859 524

Tabell 3: utfall av anvisade medel för regeringsuppdrag S2018/04674/JÄM

5 Analys, slutsatser och förslag

I det här avsnittet sammanfattas och analyseras Kriminalvårdens arbete med regeringsuppdraget. I det sista avsnittet (5.7) presenteras förslag till fortsatt arbete.

5.1 Coronapandemin har inneburit begränsningar men även möjligheter

Kriminalvårdens verksamhet har påverkats kraftigt av coronapandemin och inneburit att vissa aktiviteter avbrutits eller försenats. De flesta samverkansaktiviteter som planerats för 2020 ställdes in. Vi har tillfälligt behövt pausa programgenomförande vid lokal smittspridning. Likväl har användandet av tekniska lösningar möjliggjort en bibehållen behandlingskontakt med klienter. Detta har fungerat över förväntan.

5.2 Regeringsuppdraget intensifierade programutvecklingen

Genom utvecklingen av Predov så har Kriminalvården lyckats med ambitionen att skapa ett modernt och flexibelt behandlingsprogram som är grundat i aktuell forskning om effektiva återfallsförebyggande insatser. Programutveckling är en omfattande och resurskrävande verksamhet. Regeringsuppdraget möjliggjorde ett intensifierat fokus på detta och intresset har varit stort både inom myndigheten och utanför. Genom att ge externa verksamheter möjlighet att pröva programmet har viktiga erfarenheter kunnat göras, vilket bådär gott inför framtiden.

Det finns ett gemensamt intresse av att erbjuda kvalitativa insatser från såväl Kriminalvården som i kommuners och regioners verksamhet. Ett ackrediterat behandlingsprogram ger goda förutsättningar att ge det stöd och den hjälp som klienter i målgruppen är i behov av. Implementeringen av Predov kommer att möjliggöra den successiva utfasningen av programmet Idap, som bedrivits i Kriminalvården under många år men som visat begränsade effekter.

Relationsvårdsprogrammet (RVP) har prövats i liten skala för målgruppen dömda för hedersvåldsbrottslighet med goda erfarenheter. Fenomen som organiserad brottslighet, våldsbejakande extremism och hedersrelaterad brottslighet förändras över tid och uttrycken kan även skilja sig markant mellan olika grupperingar inom samma miljö. Omvärldens påverkan på uttryck, omfattning, inriktning och strategier är påtaglig och ibland mycket snabb. Dessa områden är föremål för forskning och nya rön framkommer löpande. Kriminalvården ska vara flexibel i arbetet med dessa klientgrupper och aktivt söka evidens för metoder och arbetssätt genom egen eller andras forskning.

Trots coronapandemin har antalet klienter ur målgruppen som genomgått behandling ökat. Detta är naturligtvis glädjande. Det finns dock anledning att noga följa och analysera orsaken till de höga avbrotten, bland annat i Predov.

5.3 Digitala verktyg kan vara effektiva och resurssparande

VR-tekniken erbjuder unika möjligheter till träning på riskreducerande färdigheter som handlar om social problemlösning, känslöförståelse och känsloreglering samt träning i prosociala färdigheter i så kallade rollspel. VR-miljön kan skräddarsys efter den unika klientens behov genom att erbjuda olika scenarier och miljöer, olika ”avatarer” och situationer som är förenade med risk. Programmet erbjuder olika typer av miljöer såsom hem-, stads-, krog- eller fängelsemiljö. Programmet har dessutom en uppsättning av avatarer som varierar utifrån kön, ålder, hudfärg, klädsel och yrke. Det finns exempelvis såväl poliser som kriminalvårdare i programmet, men också avatarer som kan användas för att träna att hantera risksituationer med kvinnor och barn eller personer med olika hudfärg.

Programledaren styr avatarerna i VR-miljön och kan anpassa kroppsspråk, förvränga rösten som passar avataren, vad som sägs och även hur stor eller liten avataren upplevs. Det VR-system som används är interaktivt och programledare styr det som sägs och görs av avatarerna i realtid. Denna interaktivitet ihop med att VR-miljön och avatarerna kan skräddarsys gör att det går att få till en långt mycket mer anpassad och därmed rimligtvis mer effektiv träning utifrån klienternas riskfaktorer. VR-träningen kan också pausas och justeras genom att avataren stängs av och klienten hör programledarens röst i sina lurar. I dessa pauser kan programledare och klient planera och förändra träningen så att den passar klienten ännu bättre.

VR-miljön skapar förutsättningar för nya erfarenheter i realtid och eftersom den virtuella miljön är trygg och säker så kan erfarenheterna skapas med mindre risker för såväl klienter som programledare. Allt detta sammantaget innebär också att intensiteten i träningen kan skruvas upp, något som är viktigt för en behandling med hög kvalitet. Sammanfattningsvis kan sägas att VR-tekniken möjliggör en skraddarsydd träning i virtuella risksituationer som annars är väldigt svåra att få till i behandlingsprogram och det kan göras med hög grad av säkerhet och med upplevelsen av att faktiskt vara i den riskfyllda situationen.

Det är angeläget att Kriminalvården tar hjälp av de digitala verktyg som idag finns för att erbjuda kvalitativ behandling, det innebär ett konstant utvecklingsarbete. Lika viktigt är det att inte äventyra säkerheten i verksamheten genom osäkra eller oprövade metoder. Balansen mellan att omfamna det nya och att vara uppmärksam på ibland oväntade och oönskade effekter av det nya, är därför viktig att upprätthålla.

5.4 Fortsatt osäkerhet kring behandling av hedersvåldsbrottsproblematik

Genom registergranskningar och intervjustudier har kunskapen ökat om gruppen dömda för hedersvåldsrelaterade brott. I Kriminalvården är den målgruppen belastad med allvarlig brottslighet och har av den anledningen långa strafftider. Behandlingsbehoven har utforskats och verkar inte skilja sig så mycket från övriga klienters; svårigheter i mellanmänniska relationer och att hantera aggressivitet, kontrollbehov samt attityder och värderingar som rättfärdigar eller bagatelliserar våldet. I försöken att genomföra RVP med hedersvåldsdömda (avsnitt 3.2.4) framkommer att programledarna är osäkra på hur själva hederskontexten ska adresseras i behandlingen. Det är något som behöver utforskas och prövas ytterligare. De försök som gjorts med RVP för målgruppen bedöms som lovande och är utgångspunkt för fortsatt utprovning av behandling för klienter med identifierad hedersproblematik.

5.5 Brottsofferperspektivet är viktigt och komplext i praktiken

Enligt 2 § förordningen (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården ska myndigheten verka för att påföljder verkställs på ett säkert, humant och effektivt sätt, att lagföring kan ske på ett effektivt sätt och att återfall i brott förebyggs. I andra stycket anges att Kriminalvården särskilt ska vidta åtgärder som syftar till att brottslighet under verkställigheten förhindras. Det är otvivelaktigt angeläget att bedriva verksamhet och behandling på ett sätt som inte äventyrar brottsoffers säkerhet. Gränsdragningarna mellan Kriminalvårdens ansvar och övriga myndigheters när det gäller att tillvarata säkerheten för brottsoffer är dock inte alltid tydliga, framförallt gällande vilken typ av informationsutbyte som kan ske mellan myndigheter gällande förövare och brottsoffer. Ett angeläget område att tydliggöra har därför varit de rättsliga förutsättningarna för att kunna samverka kring en våldsutövare genom informationsutbyte.

De rättsliga förutsättningarna att överlämna information utan samtycke är reglerade i offentlighets- och sekretesslagen (OSL) där ”(...) en sekretessbelagd uppgift lämnas till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda.” (OSL, 10:27). Uppgifter kan även lämnas till polisen vid misstanke om brott i vissa fall.²²

Det är angeläget att såväl Kriminalvården som Polismyndigheten känner sig trygga med hur lagstiftningen ska tillämpas när det kommer till enskilda klientärenden. Att en klient motsätter sig att Kriminalvården tar kontakt med brottsoffret bör inte vara ett exkluderingskriterium för deltagande i behandling. Behandlingens syfte är ju att minska risken för återfall i brott och Kriminalvården fokuserar resurser och ansträngningar på de med högst risker för återfall. Ett exkluderingskriterium skulle kunna innebära att klienten inte genomgår adekvata riskreducerande insatser. Det kan vidare finnas olika anledningar till att brottsoffer inte önskar kontakt gällande en dömd våldsutövare eller med Kriminalvården. Rutinen med så kallad *närståendeinformation* (avsnitt 3.3.3) är den lösning som bedömts kunna rymmas inom Kriminalvårdens uppdrag men är inte tillfredsställande. Av de klienter som är dömda för våldsbrott mot närstående eller hedersrelaterade brott deltar endast en del i behandlingsprogram. Många av de som deltar har heller inte samtyckt till att informationsbrevet skickas. Brottsoffer till klienter som inte deltar i behandlingsprogram torde ha lika stort behov av stöd eller information om var råd, stöd och skydd står att finna.

För att skydda våldsutsatta partners och eventuella barn bör därför alla klienters brottsoffer, oavsett samtycke till kontakt, informeras om det stöd som finns att få. Kriminalvården bedömer att det är möjligt att utarbeta rutiner för att informera brottsoffer till samtliga personer som dömts för våld mot närstående eller hedersrelaterat våld. En annan åtgärd som skulle vara önskvärd är obligatorisk information till socialnämnden i brottsoffrets hemkommun om att våldsutövaren dömts och startar sin verkställighet. Syftet är att ge socialtjänsten möjlighet att erbjuda stöd och hjälp som åläggs dem i socialtjänstlagens 5 kap. 11 §. Kriminalvården skulle välkomna en översyn av sekretesslagstiftningen för att möjliggöra att relations- och hedersbrottsklienternas brottsoffer nås av relevant information, utan krav på klientens samtycke och oaktat om klienten genomgår behandlingsprogram.

Europarådets tillsynsorgan Grevio (Group of experts on action against violence against women and domestic violence) uttryckte kritik över svenska myndigheters brist på samordning²³ kring våldsutsatta familjer och ”uppmanar starkt de svenska myndigheterna på alla nivåer, inklusive på lokal nivå, att i nära samarbete med specialiserade stödtjänster för brottsoffer i enlighet med artikel 16.3 i Istanbulkonventionen arbeta med att införa

²² OSL, 10:24

²³ <https://www.regeringen.se/4ada76/contentassets/f0fbdac986ca4c4b9f4fd7781bc33698/europaradet-grevios-rekommendationer-till-sverige-pa-svenska.pdf>

enhetliga normer, där stöd till brottsoffren samt deras säkerhet och mänskliga rättigheter kommer i första hand (paragraf 103)” (Grevio, 2018, s.3).

Som en följd av denna kritik har ett samarbete initierats med Socialstyrelsen i syfte utreda förutsättningar för ett pilotprojekt där Kriminalvården och ett antal kommunala socialtjänstverksamheter, med stöd av nationella myndigheter, ger koordinerat stöd till insatser till barn och vuxna i familjer där det har förekommit våld i nära relation. Detta är tänkt att ske samtidigt som den dömde får insatser från Kriminalvården under verkställigheten. Ett formaliserat uppdrag om samverkan mellan Kriminalvården och Socialstyrelsen är därför önskvärt.

5.6 Predov kan spridas utanför Kriminalvården

Erfarenheterna, trots att de varit begränsade hittills, har varit goda av att sprida Predov utanför Kriminalvården. Det upplevs som en bra behandlingsinsats som adresserar de behovsområden som visat sig påverka utövandet av våld i nära relationer. Möjligheterna att pröva programmet i fler verksamheter än i Kriminalvården kan dels skapa goda utvärderingsmöjligheter gällande effekter, dels skapa smidiga övergångar mellan Kriminalvården och andra aktörer som erbjuder stöd och hjälp. Det skulle exempelvis gynna klienter som inte hinner genomföra Predov inom ramen för sin verkställighet. De skulle kunna avsluta programmet med hjälp av behandlare från en extern verksamhet. Programmet har ju även rönt stort intresse från kriminalvård i andra länder, vilket också skulle kunna skapa goda utvecklings- och utvärderingsmöjligheter. För att kunna visa om Predov är en effektiv insats även utanför kriminalvården så behöver metoden prövas i större utsträckning på fler verksamheter i socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

I Socialstyrelsens rapport ”Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer” (2020) beskriver myndigheten i sina slutsatser att det skulle vara värdefullt med effektutvärdering av Predov för behandling av frivilliga (exempelvis i form av jämförelse med Sinnemestring som är en annan manualbaserad behandling). Vidare lyfter Socialstyrelsen att en bred användning av Predov både i Kriminalvården och i kommuner och regioner skulle underlätta övergången mellan behandling hos de olika huvudmännen. Behandling i Kriminalvården hinner ofta inte avslutas inom verkställighetstiden och kan därför inte heller påbörjas. Fler skulle kunna få behandling om en vårdkedja bildas, där behandling som har påbörjats i Kriminalvården kan avslutas med samma metod i socialtjänsten eller hälso- och sjukvården.

I kontakter med Socialstyrelsen meddelar de att även om Predov introduceras i den svenska socialtjänsten och hälso- och sjukvården, bör de vara förenade med metoder för riskbedömning och den metod för kontakt med våldsutövarens partner, så kallad partnerkontakt, som finns beskriven i en preliminär manual²⁴ utarbetad av Socialstyrelsen.

24 <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/dokument-webb/handbocker/manual-for-arbete-med-partnerkontakt.pdf>

Kriminalvården kan åta sig att utbilda och handleda programledare men inte åta sig att ansvara för urvalet av lämpliga externa verksamheter, eller för design och genomförande av utvärdering. Kriminalvården föreslår därför att lämpliga myndigheter får i uppdrag att ansvara för ett försök av Predov för frivillig behandling via fler verksamheter i socialtjänsten och hälso- och sjukvården samt utvärdera behandlingsmetodens resultat för våldsutövare som söker frivillig behandling. Ett sådant försök kräver att ett tillräckligt stort antal behandlare får utbildning och erfarenhet av metoden samt att forskningsmedel ställs till förfogande för utvärderingen.

5.7 Fortsatt utvecklingsarbete i Kriminalvården

I det här avsnittet redovisas de områden som Kriminalvården kommer att arbeta vidare med för att motverka våld mot närstående och hedersrelaterad brottslighet; fler ur målgruppen ska nås med återfallsförebyggande insatser, fortsatt samverkan och programutveckling som även inkluderar VR-teknikanvändning samt att i högre grad uppmärksamma barn till de som utövar våld mot närstående så att socialnämnden kan utreda behovet av skydd och stöd.

5.7.1 Nå fler med återfallsförebyggande insatser

Även om det glädjande nog blivit fler klienter än tidigare som genomgått något av Kriminalvårdens behandlingsprogram så behöver fler nås. Det är fortfarande för få klienter som bedöms ha medel eller hög risk att återfalla och identifierade kriminogena behov som genomgår ett behandlingsprogram under verkställigheten. Kriminalvården kommer därför fortsätta att förbättra rutinerna kring såväl personutredningar som verkställighetsplanering. Detta för att snabbt identifiera klienter ur målgruppen i syfte att planera lämpliga behandlingsinsatser i anstalt eller i frivård. Genom den förändrade lagstiftningen om villkorlig frigivning som gäller från den 1 juli 2020 har myndigheten nya förutsättningar att övervaka klienter och koppla föreskrifter om återfallsförebyggande insatser under övervakningen. Liknande ändringar som vid villkorlig frigivning införs för skyddstillsynsdömda i maj 2021. Kriminalvården får därigenom ökade möjligheter att balansera stöd och kontroll i enlighet med myndighetens uppdrag.

5.7.2 Fortsätta samarbete med Polismyndigheten om brottsoffer

Tillsammans med Polismyndigheten fortsätter samarbetet med Polisens brottsoffer- och personskyddsfunktion (BOPS) som syftar till att klargöra och underlätta informationsutbyten (avsnitt 5.5). Det bidrar till att optimera polisens uppdrag att ge skydd till brottsoffer samt vägleda Kriminalvården hur verkställigheten och övervakningen av klienten bör utformas.

5.7.3 *Utreda förutsättningarna för koordinerade insatser till den våldsutsatta familjen*

Kriminalvården kommer att genomföra en utredning tillsammans med Socialstyrelsen om förutsättningar för ett pilotprojekt med koordinerade insatser till den våldsutsatta familjen via kommunen och regionen, samtidigt som den dömda får återfallsförebyggande insatser under sin verkställighet antingen i anstalt eller i frivård.

5.7.4 *Utbildning och handledning i Predov för externa verksamheter*

Om Kriminalvården får ett uppdrag att utbilda och handleda behandlare från externa verksamheter i Predov så kan behandlingsprogrammet med hjälp av Socialstyrelsen och andra myndigheter spridas även utanför Kriminalvården (avsnitt 5.6).

5.7.5 *Fortsätta utforska lämpliga insatser för hedersvåldsbrottslighet*

Kriminalvården kommer fortsätta att utforska lämpliga återfallsförebyggande insatser för de som dömts för hedersrelaterad brottslighet. Detta mot bakgrund av det fortsatt svaga kunskapsläget gällande målgruppen. En förutsättning är att det blir enklare att identifiera brottsligheten tidigt i verkställigheten, via den obligatoriska risk- och behovsbedömningen och dokumentationen i de klientadministrativa systemen. Även om målgruppen bedöms vara förhållandevis liten vid jämförelse mellan Kriminalvårdens övriga population, är den mycket angelägen att möta med återfallsförebyggande insatser. Relationsvåldsprogrammet (RVP) som en insats för den här målgruppen kommer att fortsätta att erbjudas och följas upp.

5.7.6 *Fortsätta utveckla användningen av VR-teknik i behandling*

VR-tekniken har som tidigare nämnts visat goda möjligheter att erbjuda behandling av god kvalitet. Den gör det möjligt för både klient och behandlare att träna realistiska och potentiellt våldsamma situationer i en trygg (virtuell) miljö. I synnerhet för klienter på anstalt och vars frihet är begränsad, erbjuder den virtuella miljön ett viktigt komplement till samtal med behandlare. Kriminalvården ämnar därför fortsätta att vidareutveckla tillämpningen av VR-verktygen för att öka realismen i rollspel och övningar i behandlingsprogram riktade till dömda för relationsvåld och hedersrelaterad brottslighet. Sannolikt kommer Kriminalvården under de närmsta åren ta höjd för en större investering av VR-teknik och lämplig programvara för att förstärka de återfallsförebyggande insatserna.

5.7.7 *Fortsätta uppmärksamma behov av skydd och stöd för våldsdömda klienters barn*

Det är angeläget att fortsätta utveckla arbetssätt i Kriminalvården som inte underlåter att uppmärksamma barn till dömda av våld i nära relationer eller hedersrelaterad brottslighet. Det gäller såväl klienter som avtjänar sitt straff på anstalt som de med frivårdspåföljd. Barn som bevittnar våld betraktas som brottsoffer i socialtjänstlagen och har rätt till stöd och hjälp. Kriminalvården behöver vidareutveckla rutiner och arbetssätt kring vilken information som ska förmedlas till berörd socialnämnd i syfte att uppmärksamma skyldigheten att utreda barns behov av skydd och stöd (SoL 11 kap 1§).

Datum
2021-03-29

Vårt diarienummer
KV 2021-662

Kriminalvården kommer även att inhämta erfarenheter av genomförd försöksverksamhet med regeringsuppdraget om så kallade ”inlussning”²⁵, förstärkt samverkan kring anstaltsklienter med höga risker och många brottsdrivande behovsområden. Ett samverkansprojekt med Socialstyrelsen skulle därför vara värdefullt för att tillsammans utveckla fungerande arbetsformer likt det som beskrivs i 5.7.3.

²⁵ Uppdrag till Kriminalvården om försöksverksamhet med inlussningsprogram. Diarienummer: Ju2018/02430/KRIM